

Ο Ανταμ Σμιθ και το Αγνοημένο Σφάλμα

Οι παρατηρήσεις που ακολουθούν ξεκίνησαν με ορισμένες σκέψεις – ανταποκρίσεις στο άρθρο του καθηγητή κ.Α.Ι.Πανεθυμιτάκη (Καθημερινή 2-6-91,σ.82) που ξεχωρίζει από την πληθώρα δημοσιευμάτων για τον Ανταμ Σμιθ (=ΑΣ) διότι δείχνει μια ασυνήθιστη εξοικείωση με τον ΑΣ αναφέροντας τα ποικίλα ενδιαφέροντά του (πέρα από οικονομικά, ηθική φιλοσοφία, μαθηματικά και αστρονομία, ήταν και φυσιοδίφης), τη γνωριμία του με τους φυσιοκράτες, το πρώτο σύγγραμμά του *Η Θεωρία Ηθικών Αισθημάτων*, 1759 (=ΘΗΑ), τον ανθρωπισμό του και το “σύστημα ισορροπιών μεταξύ των ατόμων και μεταξύ ατομικού και κοινωνικού συμφέροντος” που οραματιζόταν. Μόνο που ο κ. καθηγητής (όπως και οι πλείστοι καθηγητές δεξιάς ή μαρξιστικής χροιάς) παραγνωρίζει το απλό γεγονός ότι ο ίδιος ο ΑΣ έβαλε τα θεμέλια για την “έλλειψη ισορροπίας” στην οικονομική διάρθρωση της Πολιτείας και έγινε, χάρη στη θεώρησή του, το πρώτο και μεγαλύτερο εμπόδιο στην “κοινωνία χωρίς προνόμια, ευνοϊκή μεταχείριση και ύποπτες συναλλαγές”.

Ο ΑΣ άφησε προνόμια σε μια τάξη ανθρώπων, ήδη σκανδαλωδώς ευνοουμένων, διότι δεν μπορούσε ή δεν ήθελε να ξεπεράσει μια ευρύτατη προκατάληψη, ριζική στη νοοτροπία της εποχής του, ότι η περιουσία είναι ιερό δικαίωμα (που είναι, αν και όχι ιερό) και ότι η γη είναι περιουσιακό στοιχείο (που δεν είναι καθόλου, αφού όλα τα άλλα περιουσιακά στοιχεία είναι προϊόντα της εργασίας, φθαρτά). Προσέξτε πώς γράφει για τους γαιοκτήμονες και το “αόρατο χέρι”: “Οδηγούνται από ένα αόρατο χέρι να κάνουν σχεδόν την ίδια (nearly the same) διανομή των αναγκαίων αγαθών της ζωής που θα είχε γίνει αν η γη είχε διαιρεθεί σε ίσα μερίδια ανάμεσα στους κατοίκους της. Έτσι, χωρίς να είναι πρόθεσή τους, χωρίς να το γνωρίζουν, προάγουν το συμφέρον της κοινωνίας!”¹

Μια στιγμή, κ. Σμιθ. Τι σημαίνει “σχεδόν την ίδια διανομή”; Τα μερίδια της γης ΔΕΝ ήταν ίσα στην Αγγλία του 18^{ου} αιώνα – ούτε πουθενά αλλού, ποτέ στη γνωστή μας ιστορία. Όταν ένας άρχοντας, λόρδος, εξουσιάζει 500.000 στρέμματα (ή περισσότερα) και χιλιάδες αγρότες έχουν από μια λουρίδα μόνο κοινοτικής γης ή τίποτα, πως είναι ίσα τα μερίδια και σχεδόν ίδια η διανομή αγαθών; Δεν είναι! Αν τώρα ο ΑΣ θέλει να πιστεύει, όπως ήθελε, ότι το χέρι της Θείας Βούλησης (“Η Θεία Πρόνοια μοίρασε τη γη ανάμεσα σε λίγους άρχοντες lordly masters”, σ. 304-5) έχει διευθετήσει την πραγματική κατάσταση, δεν θα είχαμε αντίρρηση – δικαίωμά του. Αλλά οι όροι του μιλούν για ισότητα και κατ’ επέκταση δικαιοσύνη, και κάτι τέτοιο δεν ίσχυε τότε – ούτε τώρα.

Στον Πλούτο ...γράφει ακόμα ο ΑΣ: “Μόλις η γη μιας χώρας γίνει ατομική περιουσία (ιδιοκτησία) οι γαιοκτήμονες, όπως όλοι οι άλλοι άνθρωποι, αγαπούν (love) να θερίζουν εκεί όπου ποτέ δεν έσπειραν και απαιτούν ενοίκιο (rent, γεωπρόσοδο) για το φυσικό προϊόν της”². Και έτσι με τη φράση “όπως όλοι οι άλλοι άνθρωποι αγαπούν να ..” δίνει πάλι συγχωροχάρτι στους γαιοκτήμονες. Ποια

¹ *The Theory of Moral Sentiments*, 1759, Liberty Classics, Indianapolis 1969, σ.304

² *The Wealth of Nation*, 1776, University Chicago Press, 1976, σ.56.

κατηγορία ανθρώπων στην οικονομία αναφέρεται με το “όλοι οι άλλοι”; Οι μισθωτοί; Οι καταναλωτές; ... Ναι, ίσως όλοι “αγαπούν να θερίζουν” και αν έχουν την ευκαιρία θα το κάνουν, αλλά δεν το κάνουν διότι τους εμποδίζουν οι νόμοι της Πολιτείας, ενώ οι γαιοκτήμονες το κάνουν όντως, με την ευλογία των νόμων! Αυτή είναι η διαφορά – η οποία καλύπτεται με ένα φραστικό χαριτολόγημα θάβοντας τη λογική (που απαιτεί και οι γαιοκτήμονες να μη παρανομούν θερίζοντας όπου δεν έχουν σπείρει) και θεμελιώνοντας τη μεγαλύτερη απάτη στη μεταγενέστερη Πολιτική Οικονομία (διότι οι γαιοκτήμονες εξακολουθούν να θερίζουν παράνομα με τις ευλογίες οικονομολόγων και κράτους).

Ο ΑΣ πίστευε πως προωθούσε την οικονομία της ελεύθερης αγοράς, σε αντίθεση με τους μερκαντιλιστές, που ήθελαν μέτρα προστατευτικά για την εγχώρια παραγωγή και συνεπώς κρατικό παρεμβατισμό (εξ ου υψηλοί δασμοί στην εισαγωγή σιτηρών που καταργήθηκαν μόνο το 1848 και απαγόρευση χρήσης ή πλεύσης ξένων πλοίων στην Αγγλία που αναιρέθηκε το 1849). Η διανόησή του ήταν ανθρωπιστική αναγνωρίζοντας ότι εκτός από ατομικό συμφέρον, η αρετή της “συμπάθειας” (virtue of sympathy) ήταν αναγκαίο συστατικό στην ανάπτυξη του ανθρώπου και της πολιτισμένης κοινωνίας. Αντίθετα, με άλλους οικονομολόγους του 18^{ου} αιώνα, πρέσβευε υψηλές αμοιβές για την τόνωση της εργασίας³. Το μοντέλο που σκιαγραφούσε ήταν ηθικό, δομημένο πάνω στη φυσική δικαιοσύνη. Έτσι, ενώ ο ανταγωνισμός ήταν ενάρετος, δεν θα επιτρεπόταν “καμία παραβίαση του έντιμου παιχνιδιού (violation of fair play)”⁴.

Αυτές οι βασικές θέσεις του ΑΣ παραμένουν αμετάβλητες και μετά την επίσκεψη του στη Γαλλία και την αφομοίωση ορισμένων στοιχείων από τους φυσιοκράτες, που γνώρισε αρκετά καλά. Αλλά το σύστημα που περιγράφεται στον Πλούτο δεν απέβλεπε ειδικά στη Βιομηχανική Επανάσταση και τις συνέπειές της. Στην πραγματικότητα, παραδόξως, όπως δείχνουν ο Kindleberger⁵ και ο R.Koebner⁶ (7), ο ΑΣ δεν γνώριζε τα άλματα της τεχνολογίας (ειδικά στην υφαντουργική βιομηχανία) που έγιναν στα 18 χρόνια ανάμεσα στα δύο βιβλία του και δεν είχε επίγνωση της τρομερής αναζύμωσης που γινόταν ολόγυρα. Και, ακόμα περισσότερο, η φρίκη της στέρησης και αθλιότητας που ακολούθησαν τις Περικλείσεις της γης (Land Enclosures, δηλ. ιδιωτικοποίηση) θα παρουσιαζόταν μετά το θάνατό του το 1790, καθώς εκατομμύρια στρεμμάτων ελεύθερων και κοινοτικών γαιών προσαρτήθηκαν με νομοθετήματα στα κτήματα των τιτλούχων γαιοκτημόνων που κυβερνούσαν τότε.

Ο ΑΣ είχε το θέαμα μια γαλήνιας, σταθερής, εύπορης κοινωνίας, όπως πράγματι ήταν η Αγγλία μέχρι το 1760 (ήταν η “χρυσή εποχή” της Βασίλισσας Άννας). Μέσω της ελεύθερης αγοράς το σύστημα, “το κατεστημένο” (μία δομή πολλών αιώνων) λειτουργούσε “με καταλληλότητα και ομορφιά” (ΘΗΑ, 297). Έτσι, “στην άνεση του σώματος και την ειρήνη του νου, όλες οι διαφορετικές τάξεις

³ *Economic Historical Review*, Τόμος ΙΧ, 1958-9 A.W Coats “Changing Attitudes to Labour in in Mideighteenth Century”.

⁴ ΘΗΑ σ.162.

⁵ “The Historical Background: Adam Smith & the Industrial Revolution”, στο *The Market and the State*, επιμ. T.Wilson & A.S. Skinner, Oxford, Clarendon Press, 1976.

⁶ “Adam Smith & the Industrial Revolution”, στο *Economic Historical Review*, 2nd Series, τόμος ΧΙ, 1959.

βρίσκονται σχεδόν στο ίδιο επίπεδο και ο ζητιάνος που λιάζεται στον όχθο της δημοσίας, κατέχει μια ασφάλεια για την οποία οι βασιλιάδες πολεμούν”(ΘΗΑ, 305). Συνεπώς, ενώ επιτέθηκε κατά των βιομηχάνων που ήθελαν μονοπώλια ενώ πρέσβευε την ανάγκη της κατανομής κεφαλαίου και εργασίας **στην πιο αποδοτική χρήση τους** για να αυξηθεί η παραγωγή με ελαχιστοποίηση κόστους ενώ επίσης έβλεπε ότι “κάθε βελτίωση στις συνθήκες της κοινωνίας τείνει ... να υψώσει τη γαιοπρόσοδο (=έγγειος πρόσδοδος, RENT) και να αυξήσει τον πραγματικό πλούτο του γαιοκτήμονα” (Πλούτος, 275) κι ενώ αναγνώρισε ότι η αξία του εδάφους (όχι κτισμάτων ή βελτιώσεων) ήταν ιδιαίτερα κατάλληλη για φορολόγηση, αφού ο φόρος παίρνει το οικονομικό πλεόνασμα (πάνω από την αμοιβή της εργασίας) και δεν μπορεί να περαστεί μέσω της αυξημένης τιμής αγαθών στους καταναλωτές (Πλούτος, 370-1): εντούτοις προστάτεψε τους γαιοκτήμονες για να μη διασαλευθεί η παραδοσιακή τάξη, θέτοντας ως βάση μια μεταφυσική “αρχή συντήρησης” που θα επανόρθωνε οποιαδήποτε δυσλειτουργία στο όλο σύστημα (Πλούτος, 74-5). Έτσι, τάχθηκε κατηγορηματικά ενάντια στη Φορολόγηση της γαιοπροσόδου.

Η γη είναι συντελεστής στην παραγωγή, όπως η εργασία και το κεφάλαιο (αυτό, όχι πρωταρχικός, όπως οι άλλοι δύο). Επιπλέον, η γη είναι απαραίτητη για την ύπαρξη και τη ζωή του ανθρώπου, όπως ο αέρας, το φως και η τροφή. Από τη φύση των πραγμάτων, ο όγκος του σώματός μας καταλαμβάνει χώρο **πάνω στο έδαφος** και μπορούμε να υπάρχουμε, να κινούμαστε και να δρούμε – στα σπίτια, εργοστάσια, γραφεία μας – **πάνω στη γη**. Οπότε, ελεύθερη πρόσβαση σε ένα κομμάτι γης είναι όρος απαραίτητος όχι απλώς για την παραγωγή, αλλά για την ίδια την ύπαρξή μας. Επομένως, οι ακτήμονες είναι καταδικασμένοι εξ αρχής να μείνουν μισθωτοί, οι περισσότεροι, και να δίνουν μέρος του μισθού τους στους γαιοκτήμονες (που εισπράττουν χωρίς να χάνουν!) **για να μπορούν να υπάρχουν**. Η κατάσταση δεν ήταν τραγική στην εποχή του ΑΣ, διότι υπήρχαν πολλές εκτάσεις κοινοτικών εδαφών κι ελεύθερης γης, όπου όποιος ήθελε μπορούσε να εγκατασταθεί με μια γελάδα, δύο χήνες και να θρέψει την οικογένειά του. Από το 1760 κι έπειτα όμως έγιναν τεράστιες περικλείσεις γης, που κορυφώθηκαν μετά το θάνατο του ΑΣ και δημιούργησαν χιλιάδες άνεργους ακτήμονες. Τι να την κάνεις την πολιτική ελευθερία και ασφάλεια όταν δεν έχεις που να εγκατασταθείς και να εργαστείς, παρά μόνο σύμφωνα με τους όρους γαιοκτημόνων και εργοδοτών; (Που είναι το “έντιμο παιχνίδι” εδώ;) Γι αυτό οι Αρχές έδωσαν επιδοτήσεις σε φτωχούς, άνεργους και πολυμελείς οικογένειες (Spreenhamland System 1796 & Poor Law 1834).

Αλλά ακόμα κι ως συντελεστή στην παραγωγή, ο ΑΣ προστάτευσε τη γη των τιτλούχων, απορρίπτοντας τη φορολόγησή της όταν μένει αχρησιμοποίητη – οπότε και λειτουργεί περιοριστικά στην παραγωγή. Έτσι, εξετάζοντας ορισμένες περιπτώσεις στην Ολλανδία, δηλώνει ότι ο φόρος σε αχρησιμοποίητα σπίτια επιβαρύνει αδικώς τους ιδιοκτήτες (Πλούτος, 372). Αγνοεί όμως ότι στο Λίβερπουλ π.χ. το 1773 2.000 οικογένειες αναγκάζονται να μοιράζονται σπιρτόκουτα – κατοικίες με άλλους, ενώ υπάρχουν 412 ελεύθερα σπίτια αλλά με ψηλά ενοίκια!⁷

⁷ F.Harrison, *The Power in the Land*, Shephard – Walwyn, Λονδίνο, 1981,σ.31.

Το ίδιο σφάλμα

Ο Ρικάρντο ακολούθησε το σφάλμα του ΑΣ. Η αυθεντία των δύο αυτών “κλασικών” διαιώνισε την κατάσταση της απρόσβλητης γαιοκτησίας. Με τον 1^ο κανόνα του για τη φορολογία (οι πολίτες οφείλουν να συνεισφέρουν ... ανάλογα με το εισόδημα που έχουν, Πλούτος ...5^ο βιβλίο, 2^ο κεφ.,σ.350) ο ΑΣ κάλυψε τους γαιοκτήμονες που δεν χρησιμοποιούν τη γη τους (δεν έχουν εισόδημα!) ανοίγοντας την πόρτα για τους κερδοσκόπους που αγοράζουν γαίες, τις κρατούν αχρησιμοποίητες (εμποδίζοντας τη χρήση τους από άλλους που τις έχουν ανάγκη) και τις μεταπωλούν ακριβότερα, πυροδοτώντας τον πληθωρισμό. (Που είναι εδώ, τώρα “η πιο αποδοτική χρήση” συντελεστών;).

Στη δεκαετία του 1880 οι αναλύσεις του Αμερικανού Henry George και οι ιδέες του περί γεωφορολόγησης έγιναν γνωστές και υιοθετήθηκαν από τους Φιλελεύθερους του Γκλάντστοουν. Συνάντησαν φυσικά σθεναρή αντίδραση από τους γαιοκτήμονες και τους οικονομολόγους του “κλασικού” ρεύματος (και των μαρξιστών). Τον Ιούλιο του 1931 η φορολογία επί της Εγγείου Αξίας έγινε νόμος, αλλά τον επόμενο χρόνο, προτού εφαρμοστεί, ακυρώθηκε από τους Τόρις. Μετά ξεχάστηκε στη λαίλαπα του Β΄ παγκοσμίου πολέμου και στις μεταπολεμικές οικονομικές αναθεωρήσεις.

Στην Ελλάδα οι ιδέες περί γεωφορολόγησης (όχι βέβαια ακινήτων, σπιτιών, καταστημάτων ή άλλων έργων πάνω στο έδαφος, αλλά μόνο γης) πρωτοδημοσιεύθηκαν από εξ Αυστρίας Έλληνα οικονομολόγο Π.Β.Γιαννηλία *Ενιαία Φορολογία επί της Αξίας του Εδάφους*, Αθήνα, 1937. Πιθανόν να υπάρχουν κι άλλα όμοια δημοσιεύματα. Από όσο ξέρει ο γράφων, μόνο ο ίδιος ξαναπαρουσίασε το θέμα στο βιβλίο του *Δημοκρατία: Ελευθερία υπό τον Νόμο*, Όμιλος Μελετών, Αθ., 1981.

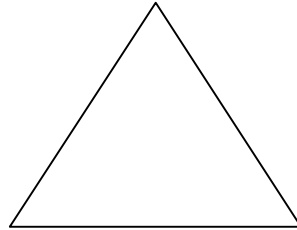
Όπως μας πληροφόρησε το περιοδικό του Λονδίνου *Land & Liberty* (Ιαν.-Φεβ.1991), 30 οικονομολόγοι, μεταξύ τους και 3 νομπελίστες, έστειλαν επιστολή στον Μ.Γκορμπατσόφ παροτρύνοντάς τον να εφαρμόσει τη γεωφορολόγηση εισπράττοντας για την Πολιτεία τη γαιοπρόσοδο που, ούτως ή άλλως, δημιουργείται από την ανάπτυξη της Πολιτείας και καθόλου από οποιαδήποτε προσπάθεια του γαιοκτήμονα. Στη Ρωσία όμως εξακολουθούν να έχουν κι άλλα προβλήματα.

Οι φιλελεύθεροι ας στραφούν σε αυτή την κατεύθυνση αν θέλουν να απελευθερώσουν το σύστημα από τις αλυσίδες που έδεσε στα πόδια του το σφάλμα του ΑΣ. Αλλιώς θα παραμείνουν “πλαστοί σοσιαλιστές ή νεοφιλελεύθεροι” όπως τους έλεγε ο κ. Θ. Αναστασιάδης (ίδιο φύλλο, *Καθημερινή* 2-6-91, σ.40).

Σύντομα ο ΑΣ έγινε ο μέγας θεωρητικός, αναμφισβήτητος “πατέρας” της Πολιτικής Οικονομίας. Ο Ρίτσαρντ Κόμπντεν, ο φιλελεύθερος υπέρμαχος για ελεύθερο εμπόριο και την κατάργηση των προστατευτικών δασμών σιτηρών (1848), στην τελευταία ομιλία του το 1864 τόνισε αυτό που ο ΑΣ είχε παραγνωρίσει λέγοντας: “Αν ήμουν 25 ετών (τώρα) θα έπαιρνα τον Ανταμ Σμιθ από το χέρι ... και θα έφτιαχνα ένα σύνδεσμο για ελευθερία στη Γη, όπως είχαμε το Σύνδεσμο για ελεύθερη εμπορία σιτηρών... Αν μπορέσετε να εφαρμόσετε ελευθερία στη Γη και στην εργασία επίσης ... τότε οι άνθρωποι που θα το επιτύχουν αυτό, θα έχουν κάνει

για την Αγγλία περισσότερο μάλλον παρά ό,τι κατορθώσαμε εμείς με την ελεύθερη εμπορία στα σιτηρά”⁸.

Ισότιμη πρόσβαση στη γη
(σύστημα γαιοκτημοσύνης)

Πολιτικές Ελευθερίες
(σωματική ακεραιότητα,
έκφραση, μετακίνηση,
υπόληψη, συνάθροιση)

Οικονομικές Ελευθερίες
(περιουσία, κατοχή γης,
ελεύθερες συναλλαγές,
νόμοι της αγοράς:
προσφορά-ζήτηση)

⁸ *Speeches on Questions of Public Policy by Richard Cobden*, 3rd ed, vol II, London, T. Fisher Unwin, 1908, par. II.15.38.